

УДК 262.14:28(477.8)«1946/1989»

*І. В. Гавриш***ТАЄМНІ БОГОСЛУЖІННЯ СТАНИСЛАВІВСЬКОЇ
ЄПАРХІЇ УГКЦ У ПЕРІОД ПІДПІЛЛЯ (1946–1989 рр.)**

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
вул. Т. Шевченка 57, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна

Гавриш Іванна Вікторівна, аспірантка кафедри історії України,
e-mail: 55janet@ukr.net

АНОТАЦІЯ

Розглядаючи нелегкий період підпільної діяльності Станиславівської єпархії УГКЦ, переконаємось, які важкі випробування випали на її долю. Чим жорстокіше радянська система переслідувала греко-католиків з сатанинською метою повністю їх знищити, тим більше Церква розвивалася. У підпіллі вірні УГКЦ перебували в постійній молитві. Центральне місце усіх греко-католицьких богослужінь займала Свята Літургія, яку відправляли в хатах, перед зачиненими церквами, в лісі, на цвинтарі, під відкритим небом. Де були священики і вірні Греко-католицької церкви, там і відправлялась Свята Літургія. Підпільні богослужіння зазвичай відправлялись вночі, перед зачиненими дверима, при зашторених вікнах. На Службі Божій були присутні від кількох до кількох десятків осіб. У більшості випадків Літургія переважно була читана. Якщо не було змоги особисто взяти участь у Літургії, то вірні слухали Службу Богу з Ватикану вдома по радіо. З міркувань безпеки священик, їдучи до вірних, не носив із собою речей церковного вжитку, а все необхідне доставляли супроводжуючі особи. Похоронну відправу служили вдома й тільки у виняткових випадках ішли із процесією на цвинтар.

Ключові слова: Станиславівська єпархія; УГКЦ; підпілля; богослужіння.

И. В. Гавриш

**ТАЙНЫЕ БОГОСЛУЖЕНИЯ СТАНИСЛАВОВСКОЙ
ЕПАРХИИ УГКЦ В ПЕРИОД ПОДПОЛЬЯ (1946–1989 гг.)**

ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет
имени Василя Стефаника»,
ул. Т. Шевченко 57, г. Ивано-Франковск, 76000, Украина

Гавриш Иванна Викторовна, аспирантка кафедры истории Украины, e-mail: 55janet@ukr.net

АННОТАЦИЯ

Рассматривая нелегкий период подпольной деятельности Станиславовской епархии УГКЦ, убеждаемся, насколько трудные испытания выпали на ее судьбу. Чем жестче советская система преследовала греко-католиков с сатанинской целью полностью их уничтожить, тем больше Церковь развивалась. В подполье верные УГКЦ находились в постоянной молитве. Центральное место всех греко-католических богослужений занимала Святая Литургия, которую проводили в домах, перед закрытыми церквями, в лесу, на кладбище, под открытым небом. Где были священники и верные Греко-католической церкви, там и проводилась Святая Литургия. Подпольные богослужения обычно отправлялись ночью, за закрытыми дверями, при зашторенных окнах. На Литургии присутствовали от нескольких до нескольких десятков человек. В большинстве случаев Литургия преимущественно была читаема. Если не было возможности лично принять участие в Литургии, то верные слушали Литургию из Ватикана дома по радио. Из соображений безопасности священник, уезжая к верующим, не носил с собой вещей церковного обихода, а все необходимое доставляли сопровождающие лица. Похоронную службу служили дома и только в исключительных случаях шли с процессией на кладбище.

Ключевые слова: Станиславовская епархия; УГКЦ; подполье; богослужения.

I. V. Havrysh

**SECRET DIVINE SERVICES OF THE STANISLAVIV
DIOCESE OF THE UKRAINIAN GREEK CATHOLIC CHURCH
IN THE UNDERGROUND PERIOD (1946–1989)**

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
57 Shevchenko St., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine

Havrysh Ivanna Viktorivna, Postgraduate student of the Department of History of Ukraine, e-mail: 55janet@ukr.net

ABSTRACT

Considering the period of underground activity of the Stanislaviv diocese of the Ukrainian Greek Catholic Church, we see the difficult challenges that fell to its lot. The harder the Soviet system persecuted Greek Catholics with a satanic purpose of their complete destruction, the more the Church has evolved. Remaining underground, the believers of UGCC prayed constantly. The main part of Greek Catholic divine services was the Holy Liturgy, which was performed in the houses, behind closed churches, in the forest, in the cemeteries, in the open air. Basically, where there were priests and believers of the Greek Catholic Church, there was the Holy Liturgy performed. The secret divine services usually were performed at night behind closed doors, with curtains drawn. At the Divine Liturgy were normally present from several to several dozen people. If one could not personally participate in the Liturgy, he could listen to the Holy Liturgy performed in Vatican on the radio at home. For safety reasons, a priest, when visiting his flock, did not carry with him any church inventory, all that was necessary was delivered by the accompanying persons. Funeral services were served at home and only in exceptional cases people went in procession to the cemetery.

Key words: *Stanislaviv diocese; Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC); underground; divine service.*

Тоталітарна атеїстична система намагалася всіма засобами викорінювати релігійність населення західних областей, жорстоко боролася з Українською Греко-католицькою церквою, яка віками була оплотом національної свідомості, чинником самозбереження і консолідації українського народу. Після Львівського собору 1946 р. Церкву загнали у катакомби, її храми закрили, зруйнували або перетворили на господарські приміщення, духовенству заборонили проводити богослужіння за католицьким обрядом. Незважаючи на адміністративний і

репресивний тиск, владі не вдалося встановити контроль над УГКЦ, підірвати її суспільний авторитет, підпорядкувати греко-католиків Московському патріархату РПЦ.

Історія Станіславівської єпархії УГКЦ у період підпілля частково висвітлювалась у наукових працях І. Андрухів, І. Пилипіва, В. Марчука, Я. Стоцького [1; 12; 13]. В основному вони висвітлюють релігійно-політичну ситуацію на теренах єпархії напередодні та після ліквідації УГКЦ і рух за легалізацію Церкви. Таємні богослужіння греко-католиків єпархії у «катакомбний» період майже не вивчалась, узагальнюючих праць з визначеної проблеми створено не було, тому спроба розглянути це питання є актуальною.

Найбезпосередніша форма душпастирської опіки християнина Церквою — його залучення до богослужінь, насамперед до відправи Святої Літургії, яка займає центральне місце у житті УГКЦ. Її основою є святе Таїнство Євхаристії (Святе Причастя. — *І. Г.*), оскільки в християнській традиції прийнято вважати, що встановив Євхаристію і виконував її сам Ісус Христос. Вважається, що через Євхаристію Христос є присутній у церкві тілом і кров'ю [10].

Хоча участь вірних у Святій Літургії ускладнювалась цілою низкою чинників: офіційна заборона Греко-католицької церкви, відсутність постійно діючих священиків, нагляд органів КДБ, нестача релігійної літератури, ритуального посуду і священничих риз тощо, Служба Божа була невід'ємною складовою життя підпільної Церкви. Зазвичай таємні богослужіння відправлялись у приватних будинках, перед закритими церквами, у відпустових місцях [3, с. 33]. Так у с. Радча Лисецького району Станіславівської області приблизно до 1950 р. не було православного священика, але церква була відкрита. Люди самі кожної неділі сходилися до церкви і разом з дяком співали утреню чи Святу Літургію. Інколи приїжджав о. Остап Стернюк і вечорами відправляв Службу Божу по хатах вірних. Для конспірації вікна закривали веретами. Спочатку люди вночі приступали до святої сповіді, а перед ранком священик відправляв Літургію [9, с. 3]. У с. Дора Яремчанського району о. Казновський «зірвав пломбу з монашої церкви... кожної неділі та кожного свята відправляв богослужіння, хрестив дітей, вінчав та підправляв похоронні обряди». А згодом забрав культові речі з

Церкви у свій будинок, де обладнав невеличку капличку і продовжував надавати релігійні послуги вірним [2, арк. 73].

Місця підпільних відправ умовно називалися станицями, які у Станиславівській єпархії почав запроваджувати о. Зеновій Кисілевський. До приходу священника у станиці вже все мало бути підготовлене до богослужіння — ризи, престіл, чаша [8, с. 14].

Дотримуючись заходів безпеки, підпільний священник, коли їхав до вірних, не мав права носити із собою речі церковного вжитку. Якби його затримали, наприклад, із чашею чи ризами, то мали б підстави для арешту. Все необхідне для Служби Божої везли у своєму багажі супроводжуючі особи — монахині чи члени третього чину. В автобусі вони сідали окремо від отця і не розмовляли з ним цілу дорогу. Щойно прибувши в означене село, вони зустрічалися у домовленому місці і разом ішли до тієї хати, де мала відправлятися Свята Літургія [11, с. 23]. Зокрема, священнику Климентію Когуту у зв'язках із вірними допомагав рідний брат [4, с. 14]. При вхідних дверях обов'язково виставлялася сторожа, яка мала попередити про наближення представників влади чи каральних органів і, таким чином, надати священнику можливість заховатися чи втекти [8, с. 14].

Якщо священник відправляв Літургію у місті в багатоквартирному будинку, то Служба Божа була тільки читана, інколи співана упівголоса. Трошки кращою була ситуація на селі. о. Василь Семенюк два роки обслуговував невеликий хутір Слобудчину неподалік Обертина. Оскільки всі без винятку жителі хутора були греко-католиками, то священник відправляв Службу Божу серед білого дня, не боячись облави. На релігійні відправи в Слобудчину сходились вірні не тільки із навколишніх населених пунктів — Обертина, Чортівця, Жукова, Яківців, а й із Коломиї, Ланчина і навіть гірського Космача. Перед тим як отець мав прибути на хутір, церковні організатори розносили цю звістку серед довірених людей по всій околиці. Дуже урочисто на Слобудчині відзначалися свята Пресвятої Євхаристії. Під відкритим небом ставили чотири престоли, а малі діти, які йшли попереду процесії, посипали дорогу пелюстками квітів [11, с. 27]. Співані Служби Божі відправлялись здебільшого у віддалених гірських селах, в яких хата від хати знаходиться

на відстані одного кілометра. Побачивши наближення невідомих осіб, священник завчасу виходив, а вірні брали Часослов і продовжували відправу [7, с. 12].

Під час Служби Божої священник одягав переважно епитрахиль і додатки, які потрібно: воздух і покривець, значно рідше — фелон, бо у випадку облави епитрахиль було легше зняти і сховати [5, с. 8]. Кількість вірних на таємних богослужіннях коливалась від кількох до кількох десятків осіб. В оселі Василюк Періг у м. Бучач на підпільні богослужіння сходилось переважно 10–15 осіб [4, с. 15]. Отець Микола Сімкайло згадує, що на відправи, які він служив у селах Надорожна, Клубівці, Тарнавиця, Гостів, Киданів, Пшеничники, Підпечери на Івано-Франківщині збиралось біля 80–100 осіб. В деяких селах, щоб задовільнити потреби вірних у Святій Літургії, приходилось відправляти у кількох місцях [6, с. 10]. Якщо не було змоги особисто взяти участь у Літургії, то вірні слухали Службу Богу з Ватикану вдома по радіо.

За відсутності священника, по селах люди збирались біля капличок і самі відчитували молебні, Святі Години, відспівували акафісти. Хтось із старших відчитував всі ектенії, просьби, а вірні відповідали, пропускаючи освячення [5, с. 9]

У період підпілля практично нереально було дістати богослужбовий посуд. Якщо хтось і мав чашу, то переховував її. Для відправи використовували посвячені великі келихи і тарілочки. Напередодні легалізації УГКЦ з'явилась можливість дістати посріблені келихи на подобі чаш і дискоси. Просфори випікали дружини священників, миряни і сестри монахині. У магазині купляли звичайне сухе вино без цукру, яке мало бути не більше 11–13 % міцності [5, с. 8].

На Літургію в основному приходили люди старшого віку. Молодь, маючи страх перед втратою роботи, дуже рідко відвідувала богослужіння. Молоді люди більше почали залучатись до релігійного життя наприкінці 1970-х — у 1980-ті рр. Вони стали запрошувати підпільне духовенство святити хати, хрестити дітей, давати шлюб [4, с. 14].

У деяких священничих родинах, щоб не привертати до себе увагу односельчан і державних органів, набула поширення традиція відвідування православних храмів для видимості. У своїх спогадах В. Періг, племінниця о. Климентія-Томи Когути,

згадує, що святити воду чи паску вони завжди ходили до православного храму (хоча вдома мали все посвячене греко-католицьким священиком), щоб менше було пересудів. Отець Когут закликав хоч раз на рік — на Великдень іти до церкви, «бо від церкви відказуватись не можна», оскільки всі церкви були побудованими задовго до заборони УГКЦ, то вони є греко-католицькими, але забороняв цілувати хреста із рук православного священика [4, с. 2].

Частина воз'єднаного духовенства не дотримувалася догматів і обрядів московського православ'я. Ця ситуація мала свій вплив на релігійне життя єпархії в цілому. З одного боку, УГКЦ офіційно не існувала, але в підпіллі жила її релігійна традиція, з іншого — легально діяла впроваджена РПЦ, але реально в храмі відправлялися греко-католицькі служби, оскільки деякі священики де факто залишалися греко-католиками за своїм духом і за богослужінням. Так, у с. Вовчинці православний священик Василь Гринишин відправляв усі богослужіння за католицьким обрядом. На той час православним єпископом станиславівським був Йосиф Сафраш, греко-католики ж перебували у підпорядкуванні кардинала Йосипа Сліпого. Тому досить важко було визначити, кого із них згадує отець на Святій Літургії [5, с. 16].

Таким чином, понад сорок років комуністичний режим намагався знищити релігійні переконання багатьох людей. Однак духовенство і миряни Станиславівської єпархії УГКЦ, залишаючись вірними батьківській релігії, зуміли вистояти перед натиском радянської тоталітарної системи, підпільно проповідували Слово Боже. Відмовляючись відвідувати православні храми, люди долали десятки і сотні кілометрів, щоб відвідати нелегальні богослужіння, самостійно відправляли молебні, Святі Години, акафісти. Попри несприятливі політичні обставини, відсутність релігійної літератури і ритуального посуду, греко-католицькі богослужіння були невід'ємною складовою релігійного життя єпархії протягом усього періоду підпільної діяльності.

Література та джерела

1. Андрухів І. Станіславівська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект / І. Андрухів, О. Лисенко, І. Пилипів. — Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. — 500 с.
2. Державний архів Івано-Франківської області. — Ф. Р-389 (Уповноважений Ради в справах Православної Церкви при РМ СРСР по Івано-Франківській області, 1944–1966 рр.). — Оп. 1. — Спр. 14. — 183 арк.
3. До Світла Воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви. — Львів, 2012. — 79 с.
4. Інтерв'ю з п. Василюю Періг від 20.03.1994, м. Бучач. Інтерв'юер: Ярослав Стоцький // Архів Інституту Історії Церкви (далі — АІЦ), П-1-1-301, 22 с.
5. Інтерв'ю з п. Володимирою Кандюк від 30.11.1993, м. Івано-Франківськ. — Інтерв'юер Наталія Павликівська// АІЦ, П-1-1-360, 27 с.
6. Інтерв'ю з о. Миколою Сімкайлом від 26.08.2000. Інтерв'юер: А. Кузик// АІЦ. — П-1-1-1160. — 19 с.
7. Інтерв'ю з о. Михайлом Косилом від 12.10.1999, м. Яремче Надвірнянський район Івано-Франківська область / Інтерв'юер Віктор Чуляк//АІЦ. — П-1-1-1026. — 19 с.
8. Інтерв'ю з о. Романом (Андрієм) Кіяком від 26.11.1993, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Борис Гудзяк//АІЦ, П-1-1-900.4, 30 с.
9. Інтерв'ю з о.Романом Остапяком від 02.06.1995, м. Івано-Франківськ. — Інтерв'юер Наталія Павликівська// АІЦ. — П-1-1-518. — 24 с.
10. Літургія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B3%D1%96%D1%8F>. Сайт відвідано: 12.04.2015.
11. Літургія підпільної Церкви: збірник. Спомини. Статті. Інтерв'ю. Фотоматеріали / за ред. Івана Говери. — Тернопіль: Джура, 2014. — 208 с.
12. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / Василь Марчук. — Івано-Франківськ: Плай, 2004. — 464 с.
13. Стоцький Я. Українська Греко-католицька церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989 рр.) / Ярослав Стоцький. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. — 432 с.

REFERENCES

1. ANDRUKHIV, I., LYSENKO, O., PHILIP, I. (2010) Stanislavs'ka (Ivano-Frankivs'ka) yeparkhiya UHKTs kriz' pryzmu stolit': istoriko-relihiynyy aspekt — Stanislav (Ivano-Frankivsk) Diocese of the UGCC through the prism of the century: historical and religious aspect. Nadvirna: JSC «Nadvirnianska printing». (in Ukrainian).
2. Derzhavnyy arkhiv Ivano-Frankivs'koyi oblasti, f. R-389. (Upovnovazhenyy Rady v spravakh Pravoslavnoyi Tserkvy pry RM SRSR po Ivano-Frankivs'kiy oblasti, 1944–1966 rr.), op. 1, spr. 14, 183 ark. — State Archive of Ivano-Frankivsk region, f. P-389. (Commissioner of the Council on the Affairs of the Orthodox Church in the Soviet Union in Ivano-Frankivsk region, 1944–1966), description 1, case 14.
3. ANON (2012) Do Svitla Voskresinnya kriz' terny katakomb. Pidpil'na diyal'nist' ta lehalizatsiya Ukrayins'koyi Hreko-Katolyts'koyi Tserkvy. — *To the light of Resurrection through the Thorns of Catacombs. Underground activities and legalization of the Ukrainian Greek Catholic Church*. Lviv. (in Ukrainian).
4. Intervyu z p.Vasylynoyu Perih — Interview with Vasylyna Perig on 20.03.1994, Buchach. Interviewer: Jaroslav Stocki. P-1–1-301, 22 p. Institute of Church History Archives (hereinafter — ICHA).
5. Intervyu z p.Volodymyroyu Kandyuk — Interview with Volodymyra Kandyuk on 30.11.1993, Ivano-Frankivsk. Interviewer: Natalia Pavlykivska. P-1–1-301, 27 p. ICHA.
6. Intervyu z o. Mykoloyu Simkaylom — Interview with Pr. Mykola Simkaylo on 26/08/2000. Interviewer: A. Kuzyk. P-01.01.1160, 19 p. ICHA.
7. Intervyu z o. Mykhaylom Kosylo — Interview with Pr. Mychaylo Kosylo on 12.10.1999, Yaremche, Nadvirna district Ivano-Frankivsk region. Interviewer: Victor Chulyak. P-01.01.1026, 19 p. ICHA.
8. Intervyu z o.Romanom (Andriyem) Kyyakom — Interview with Pr. Roman (Andriy) Kyyak on 26.11.1993, Ivano-Frankivsk. Interviewer: Boris Gudziak. P-1–1-900.4, 30 p. ICHA.
9. Intervyu z o.Romanom Ostapyakom — Interview with Pr. Roman Ostapyak on 02.06.1995, Ivano-Frankivsk. Interviewer: Natalia Pavlykivska. P-1–1-518, 24 p. ICHA.
10. Liturhiya — Liturgy. [Online] Avalabe from: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B3%D1%96%D1%8F> [Accessed: 12.04.2015].
11. GOVER, J. (ed.) (2014) *Liturhiya pidpil'noyi Tserkvy: zbirnyk. Spomyny.Statti. Intervyu. Fotomaterialy — Liturgy of the underground Church: collection. Memoirs. Articles. Interview. Photo Gallery*. Ternopil: Jura. (in Ukrainian).
12. MARCHUK, V. (2004). *Tserkva, dukhovnist', natsiya. Ukrayins'ka hreko-katolyts'ka tserkva v suspil'nomu zhytti Ukrayiny KhKh st — Church, spirituality, nation. Ukrainian Greek Catholic Church in pub-*

- lic life of Ukraine in the twentieth century*. Ivano-Frankivs'k: Play. (in Ukrainian).
13. STOTS'KYI, YA. (2003). *Ukrayins'ka Hreko-katolyts'ka tserkva i relihiyne stanovyshche Ternopil'shchyny (1946-1989 rr.) — Ukrainian Greek Catholic Church and the religious situation of Ternopil region (1946-1989)*. Ternopil: textbooks. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 17 листопада 2014 р.

УДК 94(477-25)«1914/1917»:[330.123.4:637.5]

Т. Ю. Герасимов

**ВПЛИВ ЗАКОНУ «ПРО ЗАХОДИ ЩОДО СКОРОЧЕННЯ
СПОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯМ М'ЯСА...»
НА ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ МЕШКАНЦІВ КИЄВА
В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21100, Україна

Герасимов Тимофій Юрійович, к. і. н., докторант кафедри історії та культури України, e-mail: timger84@gmail.com

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено зміни в повсякденному житті населення м. Києва, що виникли внаслідок запровадження влітку 1916 р. у Російській імперії спеціального закону, який мав скоротити споживання м'яса та м'ясних продуктів від зазначених тварин. З'ясовано, що в тогочасній пресі він отримав назву «закону про м'ясопісні дні» через заборону продажу м'яса в місцях торгівлі та в закладах харчування протягом чотирьох днів на тиждень. Розглянуті кілька сатиричних творів, надрукованих на сторінках київських газет, які були присвячені імplementації норм Закону в умовах місцевих реалій. Указано на його негативний вплив у медичній сфері. Акцентовано увагу на ставленні до Закону в міністерських колах у Петрограді. Зроблено висновок, що «закон про м'ясопісні дні» був провальним як в економічному, так і в соціальному відношенні, оскільки не лише не поліпшив становища тваринництва шляхом зменшення кількості забитої худоби, а й призвів до зна-